

МОДЕРНІ ПОШУКИ СИНХРОНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО І КОЛЕКТИВНОГО – ВІЗІЇ Ж. БОДЕНА

У статті аналізується осмислення проблеми синхронізації індивідуального і колективного в політичній філософії Ж. Бодена. Розкриваються ключові методи досягнення цієї проблеми, які досягаються, на думку французького філософа, завдяки впровадженню в політичне життя принципу державного суверенітету.

Ключові слова: модерн, синхронізація індивідуального і колективного, політика, державний суверенітет.

Доба раннього модерну визначається Ч. Тейлор як «велике відособлення» індивідуального, яке «...неявно вже містилося в революції осьового часу» і дійшло свого логічного завершення. Канадський філософ має на увазі, що взаємодія й компроміс індивідуального, що ґрунтувалися на релігійній відданості, покорі й раціонально розтлумачених чеснотах, з колективним був порушений – виник новий умоглядний порядок. Перевага в ньому віддавалася індивідуальному, а «...суспільство переосмислювалося як сукупність індивідів – на кшталт Церкви, що сягає найвищої досконалості, коли всі її члени належать до неї з власної волі» [1, с. 234-235].

Індивідуалізований порядок раннього модерну виразно проявив себе в двох соціально-політичних явищах – у становленні абсолютиської монархії та релігійному вільнодумстві. Поєднуючись в єдиний комплекс, ці історичні явища стали підґрунтям безлічі конфліктів та війн – Європа перетворювалася у моторошне поле боїв. У поле зіткнень великих індивідів-суверенів, держав, націй, християнських конфесій, котрі перебували у процесі пошуку своєї ідентичності. Давній, християнсько-теологічний концепт про єдину світобудову втрачає свою сакральну силу. Раніш єдині в уявленні «...державна і громадське суспільство почали розходитися у процесі розвитку – стара єдність середньовічного поняття *civitas sive societas civilis* (державність або громадське суспільство) була втрачена», – помічає К. фон Байме [2, с. 217]. В цих умовах відбулось переосмислення поняття політика – вона перейшла із сфери теології, в профанний простір історичного світу.

Під впливом роздумів Н. Макіавеллі і Ж. Бодена політика отримує автономний статус. Тепер вона осмислювалась як вишукане мистецтво відповіді на виклик «необхідності». На думку Ж. Мере в ту добу необхідність усвідомлювалась, яка «...сукупність реальних чинників, які творять тканину історії саме в той момент, коли протікає політична діяльність, – непереривна й мінлива сукупність обставин, сил, зв'язків та ідей. Таким чином, необхідність – це середовище, в якому народжуються і вмирають держави. Воно безкінечно далеке від світу догматичних ідей» [3, с. 18]. Однією з ключових обставин ранньомодерної доби була необхідність реалістично усвідомити й теоретично синхронізувати рухливе розвиваюче уявлення про свободу і право на недоторканість приватного життя індивіда з патріархальними вимогами колективного. Тобто, політика мусить сформувати розумні принципи справедливості і на їх базі за допомогою сили організувати систему загального співжиття між розбіжними в своїх прагненнях, індивідуальним та колективним.

В контексті виявлених процесів виникає два питання: дійне чи ні – справа синхронізації індивідуального та колективного досягалася мислителями раннього модерну як соціально-політична проблема. Якщо так, то які основоположні принципи закладались ними в політичну систему для її позитивного вирішення. Розкриття цих двох питань на прикладі політичної філософії Жана Бодена є **метою статті**. У своєму дослідженні

автор буде спиратися на праці П.І. Новгородського, Н.І. Павленка, Б.Н. Чічеріна, Г. Денцера, Ж. Мере, М. Рело, К. Скіннера, Ч. Тейлора, Н. Хеншелла, Дж. Франкліна, М.І. Дегтярєва, Д.С. Головка, В.В. Карашука, М.Н. Марченка, Г.І. Мусихіна, І.Д. Сліденка та інш.

Світоглядні сподівання Ж. Бодена характеризуються як дуалістичні. Для мислителя світ є «...єдине ціле, ієрархічний космос платонівського зразка. Але цей універсальний образ світу спершу мав перебороти виразно усвідомлену в гуманізмі невідповідальність між християнським баченням світу з позиції віри та Об'явлення і античним – з позиції розсудливого пізнання та природи людини... Боденове вирішення, яке відповідає традиції юдаїзму, є гармонією протилежностей. У творінні... міститься, з одного боку, найпереконливіше Об'явлення Бога людині і, з іншого, обґрунтовується самоправність світу як завершеної Божої справи» [4, с. 202-203]. Певно, світоглядний дуалізм Ж. Бодена позначився і на питанні синхронізації індивідуального і колективного, яке анжерець вирішував в межах доктрини державного суверенітету.

Розробки нової державницької теорії вимагали французькі реалії кінця XVI ст., де панували феодално-династичні війни та релігійні міжусобиці. Необхідність вимагала вгамувати соціальний розкол та затвердити централізовану владу держави, з умовою збереження гуманістичних цінностей. Отже, Ж. Боден опинився перед дуалізмом – поєднати в одному політичному вченні право на вільне життя індивіда, проголошуючи, що «...людина є основне багатство і головна сила держави» [5, с. 94], та метою надання державі абсолютної влади.

Державу (*republique*) Ж. Боден розглядає як людське явище, яке ґрунтується на силі та злагоді людських асоціацій. Вона є: «...здійснення суверенної владою справедливого управління багатьма родинами і тим, що знаходиться в їх спільному володінні» [6, с. 167]. *Republique* виступає автономною сферою людського буття, яка затверджує ідею свободи людини в світобудові. Зберігає і концентрує здобуту свободу й злагоду концепт суверенітету, який, за думкою Ж. Мере, «...не є принципом влади в державі – він є принципом держави, з якої походить будь-яка влада. Що ж стосується самого суверена, себто його уособлення, – вираженого в персоні короля чи народу, в одиниці чи множинності, – то його суверенітет може стати можливим лише в рамках республіки» [3, с. 24].

Держава є соціально-історичною і певною мірою має трансцендентну цінність лише при умові збереження свого суверенітету і завдяки виконанню своєї функції забезпечення безпеки, злагоди і справедливого правопорядку серед домовласників. Адже, воля родин, згідно з алегоричним зауваженням Ж. Бодена, як дошки, що скріплені разом, формують корабель – державу. Коли ж хоч одна дошка відпадає, кораблю загрожує загибель. Іншими словами, без реалізації приватних інтересів домовласників не існує політичної сфери, де можна затвердити загальний добробут і справедливість.

Ж. Боден обґрунтовує думку, що держава має свою сутність – суверенність. У цьому сенсі мислитель зазначає, що суверенітет – це є «...абсолютна і постійна влада держави, яку римляни називали *Majestatem* (велич); Греки – (...); Італійці – *segnorsia* (сіньорією), – слово, яке вони уживають як по відношенню до приватних осіб, так і до тих, хто керує державними справами; тобто найвищою владою розпоряджається» [7, с. 692-693]. Саме наявність верховної влади ризнисть державу від усіх інших угруповань та визначає громадянство, як підданство суверену. Суверенітет стає найголовнішою сутністю держави, яка стоїть вище суспільних угруповань, міст, релігійних громад, які можуть мати право на особливі закони та місцеві звичаї, включно мову та віру. Без суверенітету, за думкою філософа, соціальна спільнота не трансформувалася би в

політичне об'єднання – єдине ціле, що живе власним історичним життям, повстає перед поглядом Бога.

Отже, в боденівській трактовці суверенна держава виступає незалежним та самодостатнім явищем людського світу. Суверенітет виражає принцип свободи людської політичної спільності й базується на зведеному до метафізичного стану праві розумно та толерантно керуватися в суспільних справах людськими законами та нормами. Він стає головною умовою утворення та існування особливого типу державності – «raison d'Etat», добре упорядкованої держави, керованої розумом. Її метою є ідеал Відродження – розширення індивідуальних та колективних можливостей. Для цього необхідно, за думкою анжерця, вважати суверенність непорушним принципом єднання суспільної різнобічності. В цьому сенсі автор «Республіки», слід за Аристотелем, зауважує, що: «...подібно тому, як корабель, коли у нього немає ані носу, ані кіля, ані корми та верхньої палуби, представляє собою лише грудку дерева, що не має форми корабля, так і держава, позбавлена суверенної могутності, яка об'єднує усіх громадян і усі частини її, усі господарства та всі колегії в єдине ціле, не є більш державою» [8, с. 93].

Головним атрибутом верховної влади для Ж. Бодена є постійне, необмежене людьми чи суспільними корпораціями, безумовне право творити, тлумачити й виконувати закон. Втім, закон «raison d'Etat» зобов'язаний віддзеркалювати вищу справедливість, яку забезпечує суверен двома принципами. Перший принцип, в якому Ж. Боден не мав сумніву, суверен завжди кориться законам Бога та природному праву (*jus gentium*), включаючи їх у свої укази та закони. Саме цей принцип відрізняє справжню державу від звичайного застосування насильства. «...Нема нікого, окрім Бога, більш високого на землі, за суверенних монархів. Вони поставлені самим Богом як його намісники, щоб правити іншими» [5, с. 87]. Проте інший принцип є протилежним першому. Справедливість закону – це прямий результат сили примусу, який забезпечується суверенітетом.

Міра застосування абсолютної влади суверена автором «Республіки» визначається заборонаю володарю змінювати порядок престолонаслідування та відчужувати будь-яку частину державної власності, обов'язок слідувати стародавнім звичаям і минулій практиці держави. Ці принципи Ж. Боден визначив як конституційний закон монархії. Втім, найголовнішою заборонаю на владну дію суверена є недоторканість приватної власності та заборона конфіскації індивідуального майна. Бо, за думкою мислителя, «...власність, котрою ніхто ні з ким не бажає ділитися, для кожного є тим, що він любить більше, ніж хоче, і більш самого себе; (власність) є по істині усім. Усуньте слова “моє” та “річ”, – продовжує анжерець, – і ви зруйнуєте підґрунтя будь-якої держави, назавжди» [9, с. 189]. Отже, суверен не повинен втручатися у справи окремої родини, яку представляє вільна та розумна людина – домовласник, громадянин одночасно. Цей межовий принцип дії суверена є головною умовою легітимності верховної влади, держави в цілому.

У цьому сенсі І.К. Блунчлі, надаючи характеристику взаємовідношень держави і родини, і одночасно визначаючи сутність боденівського принципу суверенітету, зазначає, що «...не в окремих людях, але переважно у родинах бачить він елементи держави. Родинність для нього – упорядкована спільнота, що знаходиться під управлінням батька сімейства і, отже, прототип вищої державної спільноти. Необмежена влада римського батька родини над дружиною і дітьми, що знайдена ним також і у старому заповіті, відповідає його ідеалу. Він навіть вважає, що її можна знову

відновити, і чекає від її повернення твердого державного порядку. Як родина поєднується своїм головою, так єдність народу виражається верховною владою» [10, с. 90].

Отже, влада суверена в концепції Ж. Бодена, не зовсім абсолютна і тотальна – на іншій стороні політичної влади знаходиться індивід, власник та голова родини, людина, що повністю користується свободою, з інтересами якого суверенна держава повинна радитися, і внаслідок такого компромісу видавати закони. Таким чином, мислитель розділяє публічний простір абсолютної влади, простір дії суверенної держави над своїми підданими та приватну сферу життя суспільства, окремих родин та колегій, сферу вузьких суспільних інтересів, де могутність держави не має сили. Можна стверджувати, що суверенітет приватної власності є у Ж. Бодена значно вищим, ніж суверенітет монарха, оскільки охорона та повага майнових інтересів підданих розглядалась ним як вища мета та неодмінна умова існування абсолютної монархії. Такі уявлення відповідали міркуванням молодого французької буржуазії – її бажанню бачити державу єдиновладною, яка була б здатна захистити власників від свавілля феодалної знаті, зловживання монархів та від прагнення бідноти до майнової рівності.

Поєднують ці дві сфери в єдиний політичний простір (державу) загальносуспільні інтереси, сукупність багатьох «воль». Без вільного вибору домовласників, за думкою Ж. Бодена, держава неспроможна бути суверенною, а суверен не здатен впроваджувати свою могутність у публічний простір. Більше того, без загальносуспільного визнання факту наявності особистих інтересів, юридичного розділення суспільного життя на публічну та приватну сфери не можливе. Цього вимагає розділення різнобічних інтересів домовласників, гільдій, релігійних організацій, складених між ними умов та загальносуспільних інтересів, які представляє держава. Саме за умови збереження загальносуспільних інтересів державою, народ, спираючись на волю Бога, визнає правителя сувереном, а державу суверенною. Як визначив цю думку сам мислитель, «...суверенітет формується в сукупності вільних та розумних істот, що складають народ» [11, с. 181].

Утім, не зважаючи на те, що автор «Республіки» був прихильником абсолютної монархії, він зазначав, що загрожує стану державної суверенності, тиранічна форма правління. Остання не може вважатися суверенною, оскільки не забезпечує загальносуспільних інтересів, а лише піклується про інтереси окремого правителя-деспота, який у своєму волінні порушує всі приватні угоди та межі приватного володіння власністю. Адже, в умовах деспотичного правління власність знаходиться у розпорядженні правителя. Взагалі ж, тиранічна форма правління порушує божественне та природне право, і тому є небезпечною для держави та народу. «Влада тиранів, зауважує мислитель, обов'язково призводить до зменшення запасів та обмежує добробут народу, а головне – до ліквідації інших членів держави» [9, с. 195].

Ідеальною формою правління для Ж. Бодена є «добра упорядкована держава», що втілюється в «королівській монархії», де централізована влада визнає та застосовує в своїх діях природне право та конституційний закон монархії (*leges imperii*).

Проте з цього моменту дослідники боденівської концепції визначають її дуалізм, що криється у взаємовідношеннях абсолютного права суверена та індивідуальних прав громадянина, який з двох принципів був ключовим для мислителя, і які державні механізми його втілення.

Залишається нез'ясованим боденівський механізм захисту індивідуальних прав. І навпаки, механізм втілення абсолютної влади суверена доволі прозорий, що дозволяє характеризувати сучасникам державницьку теорію Ж. Бодена як авторитарну чи тоталітарну за її сутністю.

У виправдання гуманістичної основи боденівської конструкції держави слід згадати її характеристику К. Хюбнером. Згідно з його думкою, ця конструкція відхиляється від інтересів конкретного індивіда, а не від цілісності державної нації [12, с. 77]. Німецький філософ вважає, що з часом затвердження абсолютної монархії, її суверенної влади, підлегла їй людина опиняється під загрозою перетворення на раба свого Господаря. Так виникає роздвоєність людської природи та соціальної реальності. Людина одночасно може бути і громадянином, і підвладним підлеглим суверену, а з іншого боку вона володіє своєю особистою, приватною сферою життя та правом недоторканості приватної власності і тому вважається вільною.

Певно сфера приватного життя в концепції Ж. Бодена є більш ціннісною для індивіда, ніж публічний простір держави. В ній він залишається людиною, а не державним підданим, бо ті права, якими останній володіє, є незрівняними з абсолютними правами суверена. Отже у визначеній суперечці французький юрист стає на захист людини та її права залишатися у приватній сфері життя вільною. При цьому кожний окремо: й індивід, і суверен, не покидаючи своєї сфери свободи, є у відношенні один до одного рівними. В цьому сенсі анжерець вказував, що «...громадянин – це не більш ніж вільний підданий, який знаходиться під суверенною владою іншого підданого» [12, с. 77].

Отже, коли суверен починає творити, тлумачити і виконувати закон, він реально втрачає свою силу, наштотвхуючись на право окремої приватної сфери бути вільною.

Суверен втрачає свою абсолютність та безумовність і не може, таким чином, бути всевладним. Відтак, вся конструкція держави руйнується, а принцип суверенітету приймає форму недовершеності та суб'єктивної тимчасовості. Щоб цього не трапилось і суверен залишався всевладним, втілював всі потуги держав, він повинен відокремитися від народу, «перетворитися в трансцендентне ціле..., являючи собою образ Бога» [13, с. 40-41]. Суверен стає уповноваженим абстрактної народної волі, намагань та міркувань окремих індивідів, гарантом їх історичного утворення, зберігання та забезпечення ідеального суспільного упорядкування – розумного миру та безпеки. Саме це дає суверену право володарювати, за необхідності чинити примус.

Завершуючи мусимо зазначити, що Ж. Боден, як певно сучасні йому інтелектуальні кола, усвідомлював проблему синхронізації індивідуального і колективного й прагнув розв'язати цю проблему не етично-релігійними важелями, а розумово-політичними інституціями – новою формою держави. Ключовим принципом збереження синхронізації філософ вважає збереження гармонії суверенної влади монарха і недоторканості родинної сфери, розмежування приватного і публічного просторів.

При тому свобода індивіда не була публічно виявлена – представляв індивідуальні права домовласник, який, поєднуючись з іншими патріархальними родинами, формував політичне ціле. Вінчав цю єдність домовласників принцип державного суверенітету, яким в абсолютній мірі володів лише монарх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тейлор Ч. Секулярна доба. Книга перша / Чарльз Тейлор ; [Пер з англ.] – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. – 664 с.
2. Байме К. Політичні теорії сучасності // Клаус фон Байме ; [пер. з нім. М. Култаєвої та М. Бойченка]. – К. : Стило, 2008. – 396 с.
3. Мере Ж. Принципи суверенітету. Історія та основи новітньої влади / Жерар Мере ; [перекл. з франц. Л. Кононовича]. – Львів : Кальварія, 2003. – 216 с.
4. Денцер Г. Боден // Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / Горст Денцер ; [пер. з нім.]. – К. : Тандем, 2002. – 584 с. – С. 197-213.
5. Кучеренко Г.С. Исследование по истории общественной мысли Франции и Англии XVI – первой половине XIX в. / Кучеренко Г.С. – М. : Наука, 1981. – 320 с.

6. Эльфонд И.Я. Учение о суверенитете во французской политической мысли второй половины XVI в. / И.Я. Эльфонд // Культура Возрождения и власть //— М. : Наука, 1999. — С. 162-171.
7. Шесть книг о государстве Жана Бодена / Нац. обществ. — науч. фонд ; [рук. науч. проекта Г.Ю. Семигин] / Антология мировой правовой мысли : в 5 т.— М. : Мысль, 1999. — Т. II. Европа : V — XVII вв. — 829 [1] с. — С. 689-695.
8. Пастухова Н.Б. Суверенитет: историческое прошлое и настоящее / Н.Б. Пастухова // Вопросы истории. — 2007 — № 8. — С. 92-93.
9. Боден Ж. Метод легкого познания истории / Жан Боден — М. : Наука, 2000. — 412 с.
10. Деборин А.М. Социально-политические учения нового и новейшего времени : в 3 т. / А.М. Деборин. — М. : Изд-во АН СССР, 1958. — Том I. — 628 с.
11. История политических и правовых учений : [учебник для вузов] / [под общей ред. В.С. Нерсисянца]. — М. : ИНФРА*М, 1996. — 736 с.
12. Хюбнер К. Нация: от забвения к возрождению / Курт Хюбнер ; [пер. с нем. А.Ю. Антоновского]. — М. : Канон+, 2001. — 400 с.
13. Маритен Ж. Человек и государство / Жан Маритен ; [пер с англ. Т. Лифинцевой] — М. : Идея-Пресс, 2000. — 196 с.

О.С. Туренко

Модерные поиски синхронизации индивидуального и коллективного – визию Ж. Бодена

В статье анализируется осознание проблемы синхронизации индивидуального и коллективного в политической философии Ж. Бодена. Раскрываются основные методы достижения этой проблемы, которые достигаются, по убеждению французского философа, с помощью введения в политическую жизнь принципа государственного суверенитета.

Ключевые слова: модерн, синхронизация индивидуального и коллективного, политика, государственный суверенитет.

O.S. Turenko

Modern's Searching Synchronization of Individual and Collective – the Vision of J. Bodin

We analyze the problem of understanding the synchronization of individual and collective political philosophy of J. Bodin. Reveals the key techniques to achieve this problem are achieved, according to the French philosopher by the introduction of the principle of political sovereignty.

Key words: modern, individual and collective synchronization, politics, state sovereignty.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2014.